

Om Stendalhøj i Gærup

af Aksel Kristensen

En høj i forskellige skikkelser. Det er undertitlen på denne artikel, der fører os rundt om højen i mere end én forstand.

Thys mange gravhøje er at se i næsten alle retninger. De er hvilepunkter for øjet. Det er som om, at de gerne vil ses, som de ligger der på prægtige steder i landskabet. Eller man får den tanke: Det er måske snarere deres bygherrer, der vil ses? Står de ikke netop der på højedragene og råber: »Her er vi! Vi var betydningsfulde! Glem os ikke!«

Vi nutidsmennesker glæder os over synet af højene. Men vi tiltrækkes også af mystikken. For højene ruger over hemmeligheder, som vi kun aner. Er der under græsdekken sjældne sager som mængder af bronzesværd, guld eller måske en ny solvogn?

Det er skjult for os. Og det er nok det, der er med til at gøre højene så betagende. For nok frydes vi over højene, som de troner på bakkedragene, men vi føler os også tiltrukket af deres indre hemmeligheder.

Der er også de overpløjede gravhøje, som delvist er jævnet ud for længe siden, men som der også er lyst fred over, hvis bondemanden støder på sten ved pløjning. Her sker det sommetider, at der dukker en gravkiste eller en urne op. Så de overpløjede høje er ikke helt så præget af hemmelighedskræmmeri som de græsklædte.

Men selv om meget stadig er skjult, findes der alligevel mange spændende oplysninger om Thylands gravhøje. Det ved vi fra sagn, fredninger, fortællinger om gravrøveri, beretninger fra faglige udgravninger og mange andre kilder. Hvor meget der er, vil jeg gerne i det følgende prøve at vise ved at fortælle om blot een af Thys gravhøje, nemlig Stendalhøj i Gærup. Den ligger på vores mark nær Limfjorden, tre kilometer syd for Vildsund. Ved at sætte en enkel høj i perspektiv kan det måske vise,

hvor meget der kan være knyttet til de mange andre gravhøje.

Stendalhøj skiller sig ud fra så meget andet i landskabet. Alene med beliggenheden. Et par hundrede meter fra Limfjordsstranden, men alligevel i 31 meters højde, syner den langt væk.

Hvis man står på højen og kikker mod øst, ser man først og fremmest ud over den to kilometer brede fjord, men også langt ind over Mors. Ja, faktisk ser man helt til Tødsø på østsiden af øen, hvor kirkens tårn rager op. Ser man mod nord, mod Vildsund, falder broen straks i øjnene. Og ser man længere væk i samme retning, ligger bredningen der med Thisted by bagest på tolv kilometers afstand. Mod vest løber de dyrkede marker. Bemærkelsesværdigt er det, at der i den retning, fra højen og udefter, er en hævelse i det ellers ret jævne niveau.

Højens »fjernvirkning« er ret stor. To magtfulde randsten, som er hen ved 1,5 meter høje, og som står ved højens sydøstlige runding, kan faktisk ses fra Mors. Man skal have et godt syn og stå på Tordenhøjvej i Skallerup. Det har naturligvis ikke stor betydning, men det må dog være de eneste oldtidssten i Thy, som kan ses fra Mors.

Jordstykket, som højen ligger på, kaldtes fra gammel tid for Stendal. Det var et skifte på 17 tdr. sæde, matr. nr. 9, som hørte under *Gærupgård*. Gærupgård var den største af de syv gårde, som pastor Aagaard i 1802 fortæller lå i Gærup. Stendal, altså jordstykket, kaldte man sommetider Gærupgårds hede. For 40 år siden hørte jeg fortalt af ældre folk, at Stendal omkring århundredskiftet skiftevis var opdyrket med korn og skiftevis lå hen i græs. Navnet Stendal kommer helt af sig selv, fordi

»Stendal Thingsted«, Langdysse paa Gjerup Bys Mark no. 9, Stagstrup Sg. Hassing Hr. Thisted Amt. Akvarel af Magnus P., 1875.

en del af marken fra naturens hånd har overvældende mange flintesten.

Her langs fjorden, og her hvor Stendalhøj ligger, er der omfattende beskyttelse af natur og fortidsminder. I *Landskabsanalyse for Viborg Amt, 1974* kalder man området for »Zone 1, Landområder af største interesse«. Det betyder f.eks., at der ikke må rejses større vindmøller.

I en anden amtslig rapport fra 1988 kaldes Stendalhøj »en gravhøj af særlig landskabelig værdi«; rapporten er forfattet af Anne Louise Haack Olsen. Stedet er også skærmet af *strandzone*, som på kortet tegner en rød streg 300 meter inde i land; her må der eksempelvis ikke uden videre plantes skov eller anlægges en ny markvej.

Højen blev egentlig fredet i 1937. Fredningen er senere blevet udvidet til at omfatte et to meter bredt dyrkningsfrit bælte rundt om højen.

FORTID SOM LANGHØJ

I dag er Stendalhøj med sine 12 meter i diameter en ikke særlig stor rundhøj. Men sådan har det ikke altid været. Her begynder noget ret spændende. For hundrede år siden var højen faktisk en langhøj, med en længde på ikke mindre end 40 meter. Langhøje er der ikke så mange af her i Midtthy.

I 1913 var Nationalmuseets inspektør Aa. Brusendorff på berejsning i området. I sin indberetning skriver han, at der er en ødelagt langdysse som vender »nord til øst – vest til syd«. Den er ca. 40 meter lang, 15 meter bred og over midten 1,5 meter høj. Han skriver videre, at den, langdyssen, mod øst afsluttes af en rund højning, 3-4 meter høj, ca. 15 meter i tværmål. Det sidste er naturligvis det, der i dag er tilbage som en rundhøj.

Brusendorff beretter også, at stedet er stærkt tilgroet. Han skriver udførligt om væltede, kløvede og

tilgroede randsten. Han har også medtaget »brud«, altså fordybninger eller nedgravninger forskellige steder i langdyssen.

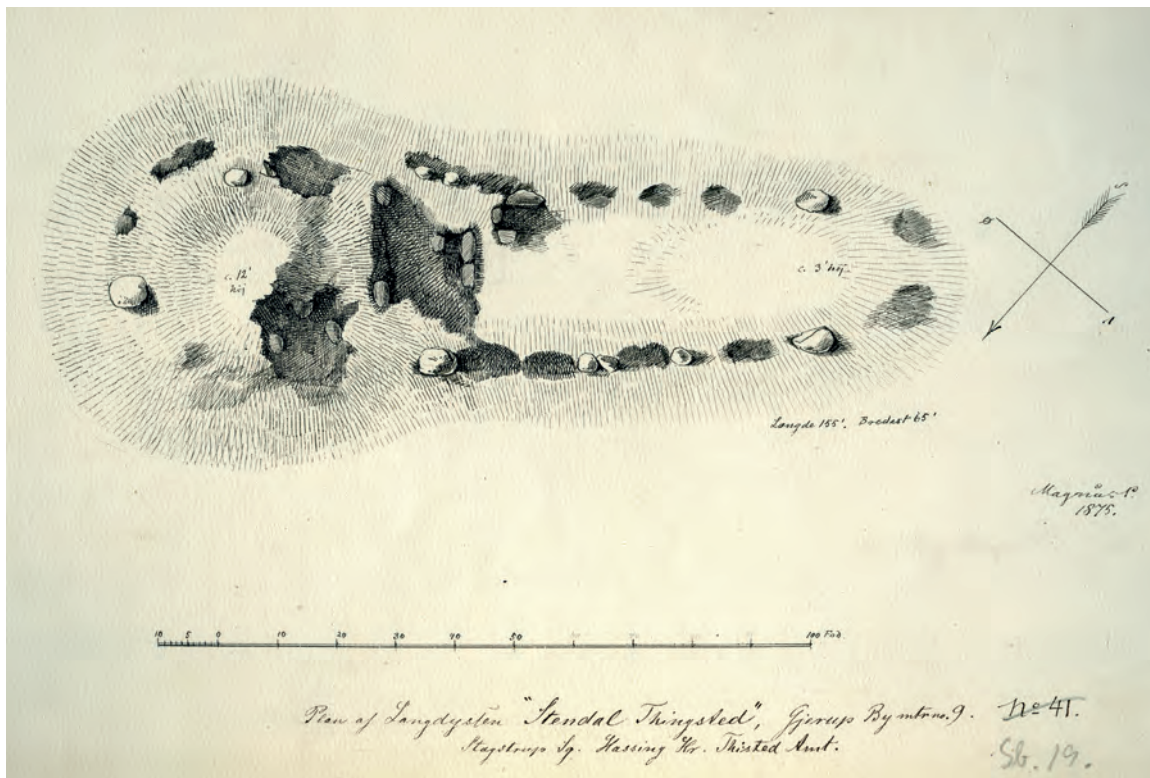
Men før – allerede i 1875 – har der været to markante fagfolk på stedet, Conrad Engelhardt (1825-1881) og Magnus Petersen (1827-1917). De to var lige som Brusendorff på berejsning for Nationalmuseet, som dengang kaldtes Oldnordisk Museum. Engelhardt som registrator, Petersen som tegner. Deres navne støder man tit på ved læsning af 1800-tallets historie, man føler, at de kommer lige lukt ud af guldalderen. Engelhardt og Petersen var med ved mange betydningsfulde arkæologiske udgravninger i 1800-tallet. Når man læser om deres berejsninger, har man på fornemmelsen, at de nåede at besøge mange steder på kort tid.

Hør her, hvad Engelhardt skrev i sognebeskrivelsen for snart længe siden, om hvad han kaldte Store Stendal: »*Langdysse i Retning Øst-Vest; på Toppen af en Skrænt mod Limfjorden; vid Udsigt over de frugtbareste Dele af Thy og Morsø.*« (til det sidste rømmer jeg mig lige...). Magnus Petersen har udfærdiget to fine tegninger af langdyssen, den ene i plan, den anden i profil. Han har skrevet nedenunder: »*Stendal Thingsted, Gjerup By mtr. nr. 9*«. Læs forresten Magnus Petersens *Minder fra min Virksomhed paa Arkæologiens Omraade* (1909).

Langdysse? I sognebeskrivelsen står der megalitgrav, ældre tragtæggekultur. Det vil sige, at højen kan være mere end 5000 år gammel; men derfor kan den godt have rummet langt yngre begravelser, f.eks. fra bronzealderen. Der er kun kendskab

Stendalhøj anno 2013. Foto: Liv Stange

Plan af Langdyssen »Stendal Thingsted«, Gjerup By matr. no 9. Stagstrup Sg. Hassing Hr. Thisted Amt. Tegning af Magnus P., 1875.

til sparsomme fund. På Magnus Petersens plantegning ses lige vest for rundhøjen rester af en gravkiste, og det fortælles, at der er fundet en sleben økse i højen. – Det skulle ikke undre, om der også er fundet andre gode sager, som nu er væk.

Det kom lidt bag på mig, at der virkelig har været en langhøj. Helt fra barnsben fik jeg ganske vist fortalt, at det forholdt sig sådan. Men kunne det nu passe? var min ungdommelige tanke. Som den, der over mange år kom til at pløje, harve, så og høste hen over stedet, var jeg meget i tvivl. For var højningen på marken ikke blot en geologisk foreteelse, en lav, naturlig ås? Sådan troede jeg længe. Indtil jeg så Magnus Petersens fine plantegning, der til fulde viser en forhistorisk langdysse, som han havde målt til at være 155 fod lang.

Hvornår er det, der dannede langhøjen så forsvundet? Det kan godt have været omkring 1920, at

man har fjernet de mange sten og begyndt at pløje hen over langdyssen. Jeg har hørt, at den daværende ejer gav murer Karl Nielsen, Vildsund, (1888-1977) lov til at fjerne stenene.

I tidlige sommermorgener, inden Karl skulle på arbejde, roede han i båd til Gærup. Stenene blev trillet ned ad bakken og sejlet til Vildsund. Dengang var der ikke byggeri om vinteren, så Karl Murer stod i vinterhalvåret og huggede skærver af de kampesten, han havde samlet om sommeren. – Det er 90 år siden, og man skal ikke blive forskrækket over, at stenene gik i skærver og siden blev fyldt i huller i kommunevejen. Sådan var tiden.

Niels Sørensen, Vildsund, fortæller, at der i Vildsund var flere steder, hvor forskellige folk stod og knuste sten til skærver, et enkelt sted skal der endnu være stensmulder at se, hvor det har foregået. De fleste kampesten kom fra mark og strand.

De færreste fra oldtidsminder. Med skal lige, at hvis Karl syntes, en sten var for stor til at have med at gøre, så havde han en stang dynamit ved hånden til at lægge under.

Da min far kom til ejendommen i 1933, var det slut med at tage sten fra Stendalhøj, men han har fortalt, at Karl Murer engang i spøg havde sagt, at de to store resterende randsten ved højen i grunden var hans...

TO NYERE FUND

Hvad med marken lige rundt omkring højen? Det er som om, at der her bør være noget at finde. I fantasien kan man godt se hele og halve flintøkser spredt ud. Virkeligheden kan være en anden. I hvert fald er det begrænset, hvad der er dukket op ved markarbejde i de sidste halvt hundrede år ved Stendalhøj.

Men to fund er værd at nævne.

I begyndelsen af halvfjerdserne pløjede jeg en efterårsdag på marken ved højen. Nogle meter nordvest for højen stødte jeg på noget, som i et glimt lignede et kort bræt, inden det igen blev dækket af jord. Jeg fløj af traktoren og gravede med hænderne efter det, jeg i et halvt sekund havde set. Det var en hel og fin økse, som var 27 cm lang. Den var af grå flint. Man kan læse sig til, at den kaldes tyndnakket, og at den i grove træk bruges gennem 600 år i det fjerde årtusinde f. Kr.

På det tidspunkt jeg pløjede øksen op, havde man netop ved Rydhave, som ligger lige syd for Vinderup, gjort et stort fund med flere økser af samme slags som min. Sæt nu, at der her ved Stendalhøj lå flere økser i jorden! Museet blev tilkaldt. Et lille felt blev afdækket; der fandtes ikke flere. Øksen kom derefter på Thisted Museum.

Det andet fund blev også pløjet op. Det skete lidt længere mod nordvest end der, hvor jeg havde gjort

Øksen fra Gærup befinder sig nu på Thisted Museum.

Marie Kristensen, 1907-1972.

øksefundet. Her var der under pløjelaget nogle få kampesten. Sammen med dem en *slibesten* som var 22 cm lang og 16 cm bred. Den var af en meget finkornet stenart. Buet overflade (konkav). Helt glat. Jeg har altid skønnet meget på den. Det er måske på den, øksen jeg fandt, er slebet.

I dag er der fred og stilhed ved Stendalhøj. Der er græsmark rundt omkring højen. Det er udmærket med den lange forhistorie, men nutiden er altså kommet til stede. Uden de store tanker kan man sætte sig, i læ, i græsset ved højens fod. Eller slå sig ned med børnebørnene og spise risengrød i højens dejlige sydvendte gryde – gryden som for 100 år siden, af Brusendorff, blev kaldt et »brud«.

Mine forældre, Marie og Poul Kristensen, gik på sommersøndage de 200 meter hen og sad og nød

Poul Kristensen, 1896-1985.

det på højen. Min far kunne have kasketten trukket let ned foran for at skygge for øjnene, hvis han et øjeblik så over til Mors, hvorfra han i sin tid var kommet.

En dag, nok i nittenhundredegtrediverne, så min far, at den forrige ejer stod henne ved siden af Stendalhøj. Min far ville gå hen for at tale med ham, men den forrige ejer forsvandt hurtigt. Han var ikke kommet for at snakke med nogen, men blot for at være på stedet lidt.

Aksel Kristensen

Født 1941. Gårdejer i Gærup. Frivillig medhjælper ved Museet for Thy og Vester Hanherred.